

Павловська Анна Анатоліївна –
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Розглянуто особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх як спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності та проаналізовано законодавство деяких зарубіжних країн щодо цього питання.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальна відповідальність; склад злочину; неповнолітні; суб'єкт злочину; спеціальний суб'єкт; покарання; індивідуалізація покарання.

Рассмотрены особенности уголовной ответственности несовершеннолетних как специального субъекта уголовной ответственности и осуществлен анализ законодательства некоторых зарубежных стран относительно данного вопроса.

Ключевые слова: уголовное право; уголовная ответственность; состав преступления; несовершеннолетние; субъект преступления; специальный субъект; наказание; индивидуализация наказания.

Peculiarities of criminal liability of minors as a special subject of criminal responsibility and analyzed the laws of some foreign countries in this regard.

Keywords: criminal law; criminal liability; crime, minors, an offense; special subject; sentence; individualization of punishment.

Сьогодні в Україні, як і в усьому світі, найвищою цінністю визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищениших верств населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав [1, с. 95–98].

Міжнародно-правові принципи та норми закріплюють особливий статус неповнолітнього, у тому числі й того, який порушив закон, і вимагають більш лояльного, у порівнянні з дорослими, ставлення всіх держав, що прийняли відповідні зобов'язання, у тому числі й Україна.

Останніми роками питання притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, звільнення їх від відповідальності й покарання досліджували й вивчали такі вчені: Н. Л. Березовська, Ю. В. Баулін, В. М. Бородин, В. М. Бурдін, І. П. Васильківська, В. О. Глушкова, Т. О. Гончар, Л. С. Дубчак, Я. М. Квітка, С. Г. Киренко, А. О. Клевцов, Н. Я. Ковтун, Н. М. Крестовська, Н. А. Орловська, О. О. Северін, Т. М. Приходько, В. Я. Тацій та ін.

Проте проблема вчинення злочинів неповнолітніми є однією з актуальних проблем українського суспільства, що потребує нагального розв'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу (КК) України, єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого КК України. У доктрині кримінального права загально визнаним є поділ складу злочину на чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Відсутність одного з цих елементів або однієї з обов'язкових ознак цих елементів унеможливує притягнення особи до кримінальної відповідальності. Безумовно, усі елементи складу злочину є рівними у своєму загальнозмістовому визначенні [2, с. 3]. Але, на нашу думку, головним елементом складу злочину слід визнати суб'єкт.

Нові підходи до вивчення цього питання вимагають окремого наукового аналізу впливу психофізіологічних та інших особливостей неповнолітнього на можливість визнаватися суб'єктом кримінальної відповідальності [2, с. 3].

А з огляду на те, що неповнолітні є спеціальним суб'єктом такої відповідальності, існує низка особливостей, притаманних процедурі притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Безумовно, зазначені вище положення застосовуються до будь-яких категорій осіб, які вчинили злочини. Проте особистісні особливості цих осіб, наприклад, пов'язані з віком, станом здоров'я, рівнем соціального розвитку впливають на їх психічне ставлення до діяння та його наслідків, сприйняття фактичних обставин, що виражають юридичну сутність того чи іншого злочину. Тому доцільно приділити увагу вивченню впливу ознак суб'єктивної сторони злочину на розв'язання питань, що виникають при реалізації інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Своєрідність неповнолітніх як спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності, передусім, полягає в тому хронологічному віці, який зумовлює психічний та фізіологічний розвиток особистості, набуття нею певних знань, навичок та вмінь, що дає змогу усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та керувати ними.

Відповідно до міжнародної Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., що була ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку [3, с. 42]. Проте в Україні законодавчо встановлено градацію віку дитини в таких вікових категоріях: малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

На нашу думку, слушною є позиція О. В. Марцеляка, який зазначає, що поняття “дитина” ширше за поняття “неповнолітній”, оскільки містить характеристику важливого періоду життя людини, тоді як останнє

акцентує увагу на відсутності в людини певної риси, а саме: досягнення особою віку повноліття [4, с. 48].

Деякі вчені-юристи, з огляду на те, що суспільно небезпечні діяння вчиняють особи до 14 років, пропонують переглянути положення кримінального законодавства України щодо віку кримінальної відповідальності [5].

Так, В. Г. Павлов пропонує знизити вікову межу кримінальної відповідальності до тринадцяти років осіб, які вчинили вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, крадіжку, грабіж, розбій, хуліганство при обтяжувальних обставинах [6, с. 35].

У свою чергу, В. Ф. Мороз пропонує розподілити віковий поріг кримінальної відповідальності на чотири групи: діти до 11 років; підлітки 11–14 років; підлітки 14–16 років та неповнолітні 16–18 років [7, с. 9].

Подібну періодизацію пропонує й В. М. Бурдін. На його думку, діти віком до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу і не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності; неповнолітні віком від 11 до 14 років притягуються до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів, за умови підтвердження висновком експертизи відповідальності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку, достатнього для винної відповідальності [8, с. 10].

На наш погляд, позиція законодавця, який установив спеціальний (знижений) вік, з якого настає кримінальна відповідальність з 14 років, є досить обґрунтованою, оскільки неповнолітні віком 11–13 років не здатні прогнозувати суспільний характер своїх учинків саме за рівнем свого психофізичного розвитку.

Таким чином, слід погодитись, що кримінальне законодавство, яке регламентує особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, потребує подальшого вдосконалення та доопрацювання. Установлюючи ці особливості, законодавець передбачив, що норми кримінального закону повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили злочин. Труднощі в досягненні цих цілей зумовлені віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Передусім під час удосконалення норм кримінального права має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; достатність соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищена емоційність; підвищена навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що для нормального функціонування системи правосуддя в справах про притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, вона має охоплювати: врахування вікових особливостей неповнолітнього; юридичні гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; повноту індивідуального соціально-психологічного дослідження особистості неповнолітнього; вибір індивідуального заходу впливу та його

виконання. При цьому з метою виконання принципу індивідуалізації кримінального покарання та з урахуванням вікових особливостей неповнолітніх притягнення їх до кримінальної відповідальності потребує детального законодавчого закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Синявська Ю. Ю. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх / Ю. Ю. Синявська // Держава та регіони. Серія : Право. – 2010. – № 3. – С. 95–98.
2. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т. О. Гончар. – О., 2005. – 20 с.
3. Конвенція про права дитини 1989 р. : зб. міжнар. док. та норм.-прав. актів України з питань соціально-правового захисту дітей. – К. : Логос, 2001. – Ч. 1. – С. 42–63.
4. Марцеляк О. Омбудсман з прав дитини: проблеми формування та розвитку у світі і в Україні / О. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 44–48.
5. Юзікова Н. Періодизація віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх : вітчизняна практика та європейський досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-24101.html?page=27>.
6. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В. Г. Павлов. – СПб. : Лань; Фонд “Университет”, 2000. – 192 с.
7. Мороз В. Ф. Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку: (Кримінологічні проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. Ф. Мороз. – Х., 1999. – 18 с.
8. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. М. Бурдін. – К., 2002. – 18 с.